

բուժեան, թող խնդրէ այն Աէրէն որ ինքն ալ յարեալ առաւօտուն . սէրէն սէրը կ'աւելնայ, սիրով երթալ տունը Սիրոյն, ով որ Սիրոյն կը հետեւի, կը հասնի՝ սիրովն առաւօտուն :

Տէր, դժա՛ր ինծի՛ քաւ ծառայող, եւ ինծի բաժին տուր այն հողիէն, որուն շատերն են ցանկացած եւ զոր քիչերն ունեցած են առաւօտուն . ես՝ յետինս եւ առաջիտանս, որ Կոստանդին կը կոչուիմ, կը խնդրեմ քենէ, տո՛ւր ինծի սէր առտուան սէրէն :

houf աղյաւրութեան արեգակին մասին, Գրիսոս միածին որդւոյն, որ ծագեցաւ Նորմէն, այլաբանօրէն խոսած.

Անա գիշերն անցաւ, եւ առաւօտը կը բացուի . ծագեցաւ աստղը պայծառ, աւետիսը բերաւ լոյսին . խաւարը վանեցաւ ու ցնծաց աշխարհս բովանդակ . երանի տուին իրարու անոնք որ արժանի եղան լոյսին :

Անոնց վրայ որ բանտի մէջ էին ու խաւար ու խոր զնդանի մէջ, լոյս ծագեցաւ արեգակին մեծ լոյսէն . երկիրը սառ ու պաղ էր՝ ցուրտ ձմեռուան տակ հողմային, ահա գարուն եղաւ՝ մեծ լոյսովն արեգակին :

Երկիրը կենդանացաւ եւ լեռ ու դաշտ կանանչ բուսան, ծառերը ծաղիկ բերին՝ մեծ լոյսովն արեգակին . ծաղիկները կը զարդարուին տեսակ տեսակ գոյներով, կը փռուի վարդը կարմիր՝ մեծ լոյսին տակ արեգակին :

Արեւըները կ'երազանան ու ցնծալով յառաջ կը խաղան, գետերը ոլորքներ կը յօրինէն, մեծ լոյսին տակ արեգակին . բոլոր արարածները, որ մնացած էին անհոգի ու մեռած, ահա կենդանաց ն մեծ լոյսովն արեգակին :

Ինչո՞ւ է չէք զարմանար կամ հարցումներ ուղղեր այս խօսքիս մասին, այս արեգակին եւ իր պայծառ լիայիւր լոյսին նկատմամբ . այս նոր լոյս մըն է որ ծագեցաւ մեզի, արեգակին լոյսէն աւելի պայծառ, ինչքան որ լուսաւորներ կան, ծառաներն են այդ մեծ լոյսին :

Աղքեական լոյսէն ծագեցաւ շատաւիղ մը լուսալիւր, լոյսը լոյսէն՝ ծնաւ մեծ լոյսէն արեգակին . այս լոյսն այն լոյսէն է որ տէր է աւելն լոյսի, ու թագաւոր կը կոչուի, ու ամենուն լոյսն իր լոյսէն է :

Երկնքին կամարը զարմացաւ այդ արեգակը տեսնելով, վասն զի երբեք չէր տեսած այդպիսի լոյս կամ արեգակ մը ա՛յլ լոյսով . երկիրս ցնծաց, մեծ աւետիսովն ուրախացաւ, թէ ա՛յլ լոյսով ծագեցաւ մեզի արեգակ մը անմայրամուտ :

Կան ոմանք որ անհոգի են, աշխրբով կոյր եւ չըմբռնող . որ չեն հաւատար արեգակին եւ իր լոյսին . խաւար կեանքի մէջ կը մնան ու քունի երազներուն մէջ կը թաղուին . անոնք մաս չունին այդ արեգակին մեծ լոյսէն :

Ես չեմ հաւատար այն սուտ հոգիին թէ լոյս ունի ինքնին, եթէ շատաւիղ մը չէ ընդունած այդ արեգակին մեծ լոյսէն : Ես, Կոստանդին, որ սահեա գրեցի, կը փափաքեմ այդ լոյսին, որպէս զի լուսաւորուեմ մեծ լոյսովն այդ արեգակին :

ՏԱՆԿՈՒՑԻ

1904 յուլիս 5ին, Թուրքերու թշնամութեանն արդեւնք եղող հրդէս մը մոխիր դարձուց ծնած տունն ի Հասպիւղ, Ոսկըղջիւրի ավերուն վրայ :

Թուրք բռնապետութեան զէմ կռուելու համար Եւրոպա պապատանած Հայու մը նկատմամբ վրիժառութեան այս վատ միջոցը խորին զգուշանք ներշնչեց ինձ :

Տխրութեամբ մտաբերեցի թէ կորուսածս հասարակ չէնք մը չէր, այլ մանկութեանս օրրանը, այն բոյնը ուր երեւակայութեանս սառնին թեւերը բուսած էին, դրսիսը այն սուկի երազներունս որոնք դեռահաս Արեւելցիի ուղեղին մէջ կը շողային :

Մանաւանդ պարտէզը սիրելի էր սրտիս, այն փորձիկ պարտէզը որ այնքան ընդարձակ կը թուէր ինձ, ուր քիչ մը հանգիստ կը փութունէի դպրոցական չարախոնջութեան ժամերէ յետոյ, մեռաբաւաւ տերեւներով թթնիկին, թթու պտուղներով նռնիկին, սաթէ ողկոյզ-

ներով որթատունկին եւ զմուստէ գնդակներու բեռին տակ կըօղ սալորենիին միջեւ : Իր պարծանքն էր ծառիկ մը որ, Կոստանդնուպոլսոյ Անտառաքանական վարժարանի աշակերտ անդրանիկ եղբորս ձեռքով գինսապէս պատուաստուած , չորս տեսակ պտուղ կու տար , ի մեծ հարմացումն մեր դրացիներուն :

Մեր ընտանիքն ամառ ատեն ընդհարապէս հոն կ'ընդունէր այցելուներն ու այցելուհիներն, աննման երկինքի մը ընական ամպովանիին տակ , ոչ հեռու Ոսկեղջիւրէն որ ազամանդէ գօտիի մը պէս կը շողողար Արեւելքի հրաշափառ արեւին ճածանչեկուն տակ : Մեր թթենիի մը կտրուած կոճղը սեղանի տեղ կը ծառայէր . անոր վրայ կը դրուէր արխէն , սուրճի զաւաթներով , անուշի ամաններով , օշարակի կամ օղիի ըմպանակներով եւ Գար'աղածի ջուրի շիշով բեռնաւորուած :

Մեր բոլոր այցելուներուն մէջ , ինձ համար արդարեւ ամենէն համակրելին էր մօրեղբայրներէս մին . ինչիկ Աղա էր անունը . այլ սովորաբար կը յորջորջուէր իր մականունով , որ էր Միկաէր-խրդղը (Միկաէրի կտոր) , մականուն մը 'զոր ժողովուրդի նկարագրէ լեզուն յատկացուցած էր իրեն , իր հսկայ հասակին պատճառաւ : Քիչ մարդ մ'էր , եւ ես ա՛յնքան անզուսպ խանդ մը կը տածէի դիւցազնական գործերու նկատմամբ : Միտքս , հուսիսն հերոսներու յիշատակովը գինովցած , անոնց մրցակիցները կը փնտռէր ժամանակակիցներու մէջ : Երբ ինչիկ Աղան մեզ տեսնելու գար , իսկոյն կը ձգէի զիրքերս եւ պարտէզ կ'իջնէի : Հին թթենիի կոճղին վրայ ձեռքովս կը դնէի սրուակ մը Գիտսի օղի , շիշ մը պաղ ջուր եւ պնակ մը սեւ ձիթապտուղ — ասկէ ուրիշ խորժաբեր չ'էր սիրել — , աթոռ մը կու տայի իրեն եւ , սալորենիին բունին կոթնէն , կ'աղչէի որ , զուգահարկերորդ անգամն ըլլալով , պատմէր ինձ իր քաջութիւնները Հասգիւղի հրեայ , յոյն կամ թուրք չարագործներուն դէմ :

« Ի՞մ քաջութիւններս , ըսաւ ինձ օր մը Արգէն ծանօթ են քեզ , աղեկս : Մեծ բան չ'են անոնք , Դոռն Տանկուտիի՝ քաջութիւնները լսելու էիր : Ընչարիտ կերտեմ մ'էր նա : Տանկուտիին պատմութիւնը չեմ ես երբէք : »

Յիշեցի թէ օր մը , Հասգիւղի փողոցներուն

մէջ , տեսած էի Հայ մը , տղու մ'ընկերացած : Անցորդները մատով ցուցած էին ինձ այդ երկուքը , խորհրդաւոր կերպով մը եւ ամենախորին յարգանքի բոլոր նշաններովը բնեղով ինձ . « Անա Տանկուտիին որդին ու թոռը : » Այլ չը գիտէի թէ ով էր այդ Տանկուտին եւ ինչ բրած էր :

« Սիրելի մօրեղբայր , պատասխանեցի , Տանկուտիին անունը գիտեմ , պատմութիւնը չը գիտեմ , Հանէ պատմել ինձ , կ'աղաչեմ : »

Հառաչեց , զլուխը չարժեղով :

« Վէրքերս նորէն պիտի բանաս , ըսաւ ցաւագին , պատմել տալով ինձ անպիտի մարդու մը կեանքը 'զոր շատ սիրած եմ : Ի՛նչ քաջ , ի՛նչ քաջ , Մեր գարեւ ա՛լ չ'արտադրեր այդպիսի կազմով մարդիկ : »

Գաւաթի մը մէջ լցուց օղին , ջուր դրաւ մէջը եւ պուտ պուտ խմեց : Յետոյ ձիթապտուղ մը կերաւ :

« Սա սեւ ձիթապտուղը , ըսաւ կուտը նետեղով , չիտակը շատ կը սիրեմ : Խափնարի պէս պատուակուեալ է : »

Եւ սկսաւ պատմել .

« Տանկուտի մականունն է Հայու մը որ Հասգիւղ ծնած է 1786ի առնները , այսինքն ենիչէրիներու կոտորումէն քառսուն տարի առաջ : Բռն անունը Արթին էր , այլ ժողովուրդը Տանկուտի կը կոչէր 'զայն , ինչպէս Միկաէր-խրդղը կը կոչէ 'զիս : Հազիւ պատանի , նաւավար եղաւ : Իր դնդերային ուժին շնորհիւ , քիչ առնէն Կոստանդնուպոլսոյ նաւավարներուն մէջ առաջին կարգը գրուեց : Ոչ մէկ նաւակի թոյլ կու տար որ իր նաւակէն առաջ անցնէր : Երբ նաւավար մը յանդգնէր իր նաւակին հետապնդել , ձախ ոտըը ամուր մը կը հաստատէր այն գեղաքանդակ տախտակներին վրայ որ երկու մասի կը բաժնէր իր նաւակը , եւ , թիակի մի քանի ուժեղ հարուածներով , ծովային վիթխարի թռչունի մը պէս կը թռչուէր : Չորս Ոսկեղջիւրի , Վոսփօրի կամ Պրուպոնտիսի ալիքներուն վրայ : Նաւարաւի մէջ առաջին մրցանակը կը չահէր միշտ , ինչ որ զայրոթի կ'ազգէր իր մահմտական մրցակիցներուն : Ի՛նչ քաջ , ի՛նչ քաջ : »

Ինչիկ Աղան ընդհատեց իր պատմութիւնը , ջրախառն օղիի զաւաթ մ'ալ կոնծելու եւ ձի-

Թապառուղ մը ճաշակելու համար : « Սա սեւ ձիթապտուղը , կը մոռար , չիտակը շատ կը սիրեմ : Թափեալի պէս պատուական է : »

Իր պատմութեան շարունակութեանը կը ուղարկէ , անհամբերութիւնէ տանջուած , սալոքերին կոթնած միշտ : Շարունակեց .

« Իր առաջին քաջագործութիւնը տեղի ունեցաւ այն օրն ուր , մեր գիւղին մէջ ամառի փողոցին մէջ , պտտանցաւ . դեռահաս Հայու մը՝ զոր Սթուգ-Պրիի ահաւոր գունդին պատկանող ենիչէրի մը , թեւէն բռնած , դէպ իր զօրանոցը կը քաշջէր բռնի : Պատանին օգնութիւն կը պտար : Տանկուտին առաջ կ'անցնի առանց վարանելու , ապտակ մը կը զարնէ հեթանոսին եւ ձեռքէն կը խլէ տղեկը որ բոլոր անդամներով կը դողդղար : Ենիչէրին կ'ըսէ իբր պատասխան . Սեւ կիպի կեանքաւոր պիպի գանձը կճէր (Քեզ պէս անհասարակներն են որ մարդասպան կ'ընեն մեզ) : Կը քաշէ եսթաղանը , յանդուգն նախաշարժակն սպաննելու համար : Սա , այնքան արագաշարժ որքան կորովի , կը ցատքէ ոտիսին վրայ , ձեռքէն կը խլէ գէշը , ոտքին տակ կը ջնախալտէ եսթաղանին շեղքը եւ , ենիչէրիին երկունքի իյոյ՝ մը փառաւոր ապստակ փակցուիսէ յետոյ , կ'ըսէ անոր . « Կեանքդ կը բաշխեմ քեզ , պայմանաւ որ ա'լ Հասթիւզ ոտք չը կոխես : Եթէ յանդգնիս գալ , գործդ կը լմնցուես : Եւ Սթուգ-Պրիի օճաքը , որ ա'հ ու սարսափ կ'ազդէ Սուլթանին ու ամբողջ ժողովուրդին , չը պիտի կրնայ քեզ աղատել Գայրգէի Տանկուտի վրէժխնդրութիւնէն : » Նախատուած ենիչէրին կողմէ թիւնը կը պատմէ իր բնիկներնու , որոնք կ'երգնան իրենց կաթսային եղած անպատուութեան վրէժը լուծել (1) : Քիչ ատենէն Հասթիւզ կը վերադառնայ , իր գունդին երկու անդամներուն հետ , եւ կը սկսի պատանին հետքը փնտռել : Սա լուր կու տայ Տանկուտին : Յաջորդ օրը , ամայի փողոցի մը մէջ կը գտնուին երեք ենիչէրիներուն դիակները , եւ , անոնց քով , իրենց ջախջախ եսթաղանները . . . Ի'նչ քաջ , ի'նչ քաջ : »

Թափել Աղան կ'ընդմիջէ իր պատմութիւնը , ջրախառն օդին դաւաթ մ'ալ պարպելու . եւ ձի-

թապառուղ մ'ուտնելու համար « Սա սեւ ձիթապտուղը , կը կրնէ , չիտակը շատ կը սիրեմ : Թափեալի պէս պատուական է : »

Մտիկ կ'ընեմ , շուրթերէն կախուած , կը շարունակէ .

« Կը կասկածուի թէ Տանկուտին սպանած է այդ երեք ենիչէրիները : Քանի որ չը կար սպացոյց , տասնի չափ ենիչէրիներ յանկարծ կը ձերբակալեն 'գայն եւ վնասընայի մը մէջ կը նետեն Թօմրոյ Աղասիին տանելու համար , տեսակ մը ոտականութեան նախարար , որ պիտի կարենար յանցանքը խոստովանողունել , զարչապարին վրայ գաւազանի հարուածներ տեղաւոր մինչեւ որ ուշաթափ ըլլար : Այս գահինը նուազ հաս որ չ'էր Չօրպանին , որ ամբողջ օրը կ'անցունէր բազմոցի մը վրայ ծալապատիկ նստած եւ յուրքէն ծնելով իր նարկիլէն , երեսնոսէ լախուտով չըրոպատուած որոնցմով խնայ կը գանակոծէր ոտականութեան ձերբակալած յանցաւորները եւ նոյն իսկ անմեղները :

Մալուսնա , ձիագետիկի պէս տմեկ ու ծանր , դանդաղօրէն կը յառաւանայ Ոսկեղլիւրի մէջ : Տանկուտին իր ճակատագրին համակերպիլ կը կըղծէ , այլ միջոց մը կը փնտռէ իր սպառազէն պահպանութեան ձեռքէն ազատելու համար : Յանկարծ կը նշմարէ թիւն մուկ մը որ Ստամբուլի եօթ բլուրներուն մէկէն կը բարձրանար : « Սա՛ կողմը նայեցէ , կը պտայ իսկոյն : Կրա՛կ կայ : » Ենիչէրիները զլուխին գէպ ի նշանակուած բլուրը կը դարձունեն մեքենայէ . աշքերնին կը բանան մուկը որոյնքի տեսնելու համար , եւ կը ջնանա գուշակել թէ ո'ր թաղին մէջ հրդէն ծագած քի . Տանկուտին , առթիւն օգուտ քաղելով , հակառակ կողմէն կը նետուի Ոսկեղլիւրի մէջ եւ կը կտրէ կ'անցնի լողալով : Մովելը կը հասնի , դու պահապաններն իրենց սպուկութիւնն չը սթափած , եւ Հասթիւզ կը մանէ յաղթական : Ի'նչ քաջ , ի'նչ քաջ : »

Թափել Աղան կը փորձուի ջրախառն օդին նոր գաւաթ մ'առնելու եւ սեւ ձիթապտուղ մ'ալ ճաշակել . « Խափեալի պէս պատուական » : Կը շարունակէ .

« Այս քաջագործութեանց համբաւը ահաղին ժողովրդականութիւն կը շանցունէ Տանկուտին : Բարիններ կը սիրեն 'գայն , չարներ կը սարսափեն իրմէ : Իրաւաբար մը կը նկատուի

(1) Ենիչէրիները դրօսակ չ'ունեին : Իրենց կարասները (գազակ) դրօսի տեղ կը ծառայէին :

ամենէն : Այն հայ կամ յոյն մայրերը որոնց որդիները կամ աղջիկները աշտինչ կամ աշխինչ ենիչէրին անապոկեշտ թախանաւնքերուէն են : Թակայ էին, իր պաշտպանութիւնը կը զիմէին, եւ ենիչէրին օրին մէկը կ'անհետանար : Ուրիշ կիներ իրենց աղքատութիւնը կը յայտնէին նաւաւորին, որ ինք ալ մերթ կը նեղուէր չքաւորութենէ : ձեռքը դաւաթ մը կ'առնէր, Հաւոց եկեղեցիին դուռը կը կենար եւ նուէր կը հաւաքէր, պարզապէս տա բառերը կրկնելով : Տայր սեղ ե : եւ պղինձ ու արծաթ դրամներ կարկուտի պէս կը թափէին դաւաթին մէջ, 'զոր Տանկուտին իսկոյն կը պարտէր այն զբժբախտ մօր ձեռքը որ կ'ամբշնար մուգալ իր գաւազներուն համար՝ Երբնմի կը պատահէր որ աղքատ աղջկան մ'օծիտը հանգանակէր այս կերպով : Նպատակ կը հաւաքէր թշուառութեան մէջ մեռած քրիստոնէի մը թաղման ծախքն ալ հողալու համար, եւ իր ընկերները կը հրաւիրէր որ իրին հետ ներկայ դնուէին յաւաքարկուտ բոթեման հանգէսին, իբր կերպին միթիթարանք ամենէն լքուած աղքատք մը :

Գաղափար մը տալու համար այն երկեղին վրայ 'զոր Տանկուտին ենիչէրներուն աղքեց վերջապէս, քեզ պիտի պատմեմ դէպք մը որ իր մահէն քիչ տուով տեղի ունեցաւ :

Այն առեմները գողութեան փէպքեր շատցած ըլլալով մօր գիւղին մէջ, կառավարութիւնը բնակիչներուն հրամայեց որ գիւղերը տունէն դուրս չ'ենեն առանց վառած լապտեր ունենալու : ենիչէրի գիւղերապահներ մինչեւ լոյս կը չըլլէին փողոցներուն մէջ, հրահանգ առած ըլլալով որ կանոնադաշտները ձերբակալեն ու բռնա տանին : Եթէ պատահէին դիմադրութեան, արտօնութիւն ունէին սպանելու :

Օր մը, Տանկուտի իսկոյն կրմէ խնդրած ըլլալով որ մօմ մը գնէ տանը հաժար, բարի նաւափարը, օրական աշխատանքէն յետոյ, յոյն նպարավաճառին խանութը կ'երթայ : Ինք ալ, ինձ պէս, կը սիրէր Սաքզի մասախգան : Կը տնկէ մի քանի դաւաթ, եւ միւս յաճախորդներուն հետ խօսակցելով ժամանակ կ'անցունէ : Մութը կոխած էր իբր կ'որոշէ տուն երթալ : Չ'ունէր լապտեր : Միեւնուր փողոցի մը ծայրը հասնելուն, կը լսէ գիւղերապահ խումբի մը ծանր քայլերուն աղմուկը որ գէշ իր կողմը կ'ապա-

ջանար : Իր աչքերը վեց ենիչէրի կը նշմարեն խաւարին մէջ : Անոնք զող կը կարծին 'զայն, եւ կը հրամային որ կանոք առնու : Տանկուտի կը մօրմէ հնազանդի : ենիչէրները պատահանէն կը հանեն իրենց շիմիչները եւ իր վրայ կը քալին : Չ'ունէր դէնք . այլ միթէ կտրեմ դէնքի պէտք կ'ունենայ երբէք : Ետ կ'երթայ մի քանի քայլ, գօտիէն դուրս կը քաշէ նպարավաճառուն առած մօմը, գլխուն վերեւ կը ճօճէ 'զայն իբր դէնք եւ կը պոսայ անգնազոյ ձայնով. « Յանկուտին եմ ես : Ահա' այն գաշոյնը 'զոր քառսուն ենիչէրի սիրտը միած եմ : Մօտեցէ'ք, եթէ անհամբեր էք Մուհամմէտի դրախտը երթալու : » Վեց ենիչէրները, որմին տեսքէն սարսափած, որ մութին մէջ գաշոյնի մը շնդրին հետ կը շփոթուէր, եւ ժանաւանդ լսելով Տանկուտիի զարհուրելի անունը, կծիկը կը գնեն լեղապատառ :

— Ինչպէս մեռաւ այդ քայլը, հարցոցի, պատմութեան վերջի իմանալու անհամբեր :

— Այնքան անհասկալի կերպով որ չ'ես կարօզ գուշակել երբէք, դաւակոյ ինք որ ենիչէրներուն պատուհանն էր, կենանը վրայ տուաւ ենիչէրի մը մահէ աջատել փորձելուն համար : Ի՞նչ քառսուն տարաւ չը կար :

— ենիչէր' մ'ազատելու համար :

— Այո : Օր մը, Սարալ-Պուրնուի կողմը պատած ասին, կը տեսնէ ծեր ենիչէրի մը որ, ջուրին եզրը ոտքերը լուացած պահուն, հաւասարակշռութիւնը կը կորսնցունէ եւ կ'իյնայ հոսանքին մէջ : Մերուսին կը տապալտրկէր, օգնուելուն աղաղակելով : Տանկուտի չը վարանիր : Բայ լուզորդ, հագուստներովը կը նետուի ալիքներուն մէջ եւ իսկոյն կը հասնի ենիչէրին ջրով : Սա իր թեւերուն կը փաթեթուի այնպիսի ուժով մը զոր անձնապահութեան բնազդը անգիմադրելի դարձուցած էր : Տանկուտի չը յաւիտեղի գերծիլ, եւ հոռանք երկուքն ալ կը քշէ կը ասնի մէկ հատորի պէս : Այսպէս մեռաւ Տանկուտի, զոր իր բարութեան ու արութեան»

Խաչիկ Աղան գաւաթին մէջ պարպեց օղիք սրտուէր : Այս անգամ ջուր չը խառնեց, եւ մէկ ումպով կուլ տուաւ, առանց ձկնապտուղին դպչելու : Աչքերուն մէջ արցունքի երկու խոշոր կաթիլներ կը փայլէին :

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ